

MAKALELERLE
MARDİN

IV
ÖNEMLİ SİMLER
DİNİ TOPLULUKLAR

Hazırlayan
İbrahim ÖZCOŞAR

İstanbul-2007

**ARTUKLULAR DÖNEMİNDE MARDİN'DE EDEBİYAT ÇEVRESİ VE
MARDİNLİ İKİ ŞAİR: İBN eS-SAFFAR eL-MARDİNİ VE
İMADU'D-DİN eD-DUNEYSİRİ**

Ahmet ASLAN*

Giriş

İbn es-Saffar'ın ve ed-Düneysiri'nin Yaşadığı Siyasi ve Kültürel Çevre

Mardin, Fırat ile Dicle nehirleri arasında yer alan ve Batı literatüründe Mezopotamya, İslam literatüründe ise el-Cezira adıyla bilinen bölgenin Diyar-ı Rabia kısmında bulunan tarihi bir şehirdir. Bu topraklar, tarihin ilk devirlerinden beri birçok medeniyete ve kültüre beşiklik yapmış dünyanın önemli coğrafyalarından biridir. Doğudan İran-Hint, batıdan Avrupa ve güneyden Sami kültürlerinin kavşak noktası olması hasebiyle çeşitli kültürlerin birbirleriyle kaynaştığı, kutsal metinlerde de adı geçen bir bölgedir. el-Cezira bölgesi eski çağlar boyunca Sami kültür ve medeniyetlerinin en önemli havzalarından biri olmuştur.

Hitit Devleti'nin zayıflamasından sonra M.Ö. II. Binin sonlarından itibaren bu bölgeye Arap yarımadası kökenli Aramiler göç etmişler ve bölgede Sami-Arami kültürünü hakim hale getirmişlerdir. M.Ö. XI. Asırda Aramilerin bölgedeki hakimiyeti zirveye ulaşmış,

Mardin ve çevresinde “Teymana”, “Beyt Bahyana”, Urfa ve çevresinde “Beyt-Adini”, Diyarbakır bölgesinde “Beyt-Zamani” gibi birçok Arami devletçiği kurulmuştur.¹ Asur Kralı Nirari II’nin, M.Ö. 895 yılına kadar olan süre içinde Mardin ve çevresindeki Arami devletçiklerini ortadan kaldırması bölgenin etnik ve kültürel yapısında fazla değişiklik meydana getirmemiştir.

Yine Sami kökenli Asur ve Babil hakimiyetinden sonra bölge önce Medlerin daha sonra Perslerin hakimiyeti altına girmiştir. Bu dönemlerde dahi bölge Sami özelliğini korumaya devam etmiş hatta kültürel yönden Perslere daha baskın gelerek, Arami dili Pers İmparatorluğu’nun resmi dili olmuştur.²

Büyük İskender’in M.Ö. 331 yılında bölgeyi işgal etmesi ve onun komutanları olan Selefkoslar ve daha sonra Roma’nın hakimiyeti sırasında bölgede Helenizm kültürü yaygınlaşmış olmasına rağmen bölge Sami karakterini muhafaza edebilmiştir. Ancak bu dönemlerde Helenizm kültürü etkisinde kalan bölgenin Sami halkları daha sonraları eski Grek ilim ve medeniyetini Müslüman Araplara taşımakla dünya medeniyetine büyük katkılar yapmışlardır. Bu bölge Arami, Keldani, Sabii ve Süryani gibi Sami edebiyatlarının doğduğu ve geliştiği en önemli sahalardan biridir.

Hıristiyanlık dini her ne kadar Filistin’de doğduysa da bir devletin resmi dini olarak ilk kez bu bölgede gelişmiştir. Hz. İsa’nın Urfa Kralı Abğar’la mektuplaştığı ve krala havarilerinden bazılarını gönderdiği rivayet edilmektedir. el-Cezira bölgesinde ilk Hıristiyanlaşmanın Havari Petros, arkadaşı Tomas, onun kardeşi Adday ve onların şakirtleri Agay ve Mara aracılığıyla Miladi I.

*Yrd. Doç.Dr. Ahmet ASLAN Harran Ün. İlh. Fkt. Öğrt.Üyesi
ahaslan@harran.edu.tr

¹Şemsettin, Günaltay, **Yakın Şark Elam ve Mezopotamya**,282-292, Ankara 1987; Fikret Işıltan, **Urfa**

Bölgesi Tarihi, 25, İstanbul 1960; Şevket Beysanoğlu, **Bütün Yönleriyle Diyarbakır**, 87, İstanbul

1963; E.,R., Hayes, Urfa Akademisi, 22, İstanbul 2002.

² Işıltan, 11; Erol, Sever, **Asur Tarihi**, 127-136, İstanbul 1996; Faruk, İsmail,

el-Luğatu’l- Aramiyyetu’l-Kadime, 10-16, Halep 2001.

Önemli Simalar

Yüzyılda başladığı ifade edilmektedir.³ Bu Hıristiyan misyonerlerin, bölge ahalisini Hıristiyanlaştırmasıyla beraber Doğu Hıristiyanlığının ilk edebiyatı Aramca ve Süryanice dilleriyle bu bölgede gelişmiştir.

Roma İmparatorluğu'nun Hıristiyanlığı kabul etmesinden sonra el-Cezira bölgesindeki Hıristiyanlar, birçok dini zulümlerle karşılaştılar. Çünkü Doğu zihniyet ve inanç sistemine sahip olan bölge halkları, Batı zihniyet ve inanç sistemini benimseyemediler. Böylece Hıristiyanlık dünyasında Doğu-Batı, Süryani-Yunan, Semitik-Bizans ve Nasturi-Ortodoks şeklindeki kutuplaşmalar meydana gelmiş. Bölge halkları siyasi yönden Roma'nın hakimiyetinin altına girdiyse de Urfa, Nusaybin ve Rakka gibi merkezlerde dini eğitimlerini devam ettirerek benliklerini korumaya çalıştılar. Bu bölgenin Hıristiyan halkları Miladi VII. Asra kadar İskenderiye'den almış oldukları Antik Felsefeyi tetkik etmişler ve bunu da kendi akidelerini yaymak ve savunmak için kullanmışlardır. Öyleki Nasturiliğe bağlı Süryanilerin el-Cezira bölgesinde 50 tane mektebi vardı. Bu mekteplerin başında Urfa ve Nusaybin mektepleri gelmekteydi.⁴

Nusaybin Piskoposu Yakup, Nusaybin'de Yunan dinini Süryanice konuşan Hıristiyanlar arasında yaymayı amaçlayan bir okul açtı. Okulun hocası ve idarecisi olarak atanan Afram, okulun gelişmesinde büyük rol oynadı. İranlılar M. 633 yılında Nusaybin'i işgal edince, Afram Urfa'ya kaçtı. Afram Nusaybin Okulunu canlandırmak için Urfa'da bir okul açtı. Ancak kısa bir süre sonra Nasturi faaliyetleri yüzünden M.489 yılında Roma İmparatoru tarafından kapatıldı. Bu okul Bar Soma liderliğindeki filozoflar tarafından Nusaybin'de tekrar açıldı. Bu filozoflar beraberlerinde Aristo'nun mantık kitaplarını, Proporyus'un İsağoji'sinden oluşan Yunan ilimlerini taşıdılar. Daha sonra bu okuldaki Nasturi ilim

³ Mari b. Süleyman, **Ahbaru Batariketi Kursi'l-Maşrik Min Kitabi'l-Muceddel**, 1-2, Roma 1899;

Judah, Segal, **Edessa(Urfa) Kutsal Şehir**, 102, İstanbul 2002; Mehmet Çelik, **Süryani Kilisesi**

Tarihi, I, 39, İstanbul 1987; Kadir Albayrak, **Keldaniler ve Nasturiler**, 67, Ankara 1997.

⁴ Nihat Keklik, **İslam Mantığı Tarihi**, 19-20, İstanbul 1969; Hilmi Ziya Ülken, **Uyanış Devirlerinde**

Tercümenin Rolü, 87, İstanbul 1935; Ömer Farruh, **Tarihu'l-Fikri'l-Arabi**, 155, Beyrut 1983.

adamları Yunan mantık ve felsefe kitaplarını dilleri olan Süryaniceye tercüme ettiler.⁵

İslam öncesi Arap kültürüne gelince, Milattan önce bölgenin bilhassa kırsal kesimlerinde yayılmış olan Arap nüfusu Milattan sonra daha da artmıştır. Urfa ve çevresinde Roma'ya bağlı olarak kurulan Abğarlar Devleti her ne kadar Süryaniceyi yazı dili olarak kullanmışsa da etnik olarak bir Nebati-Arap devletiydi⁶. Bunun yanında bilhassa Kudaa kabilesinin iki kolu Tenuh ve Bahra ile Rabia Araplarının iki büyük kabilesi Tağlib b. Vail ve Bekr b. Vail bölgenin doğu kısımlarına yayılmışlardı. Tağlib kabilesi Habur havzasında, Bekr kabilesi Dicle kenarında göçebe olarak yaşıyorlardı. Daha sonraki yıllarda Ufeyl, İyad ve Numeyr gibi kabileler bölgeye göç etti. İslami fetihden sonra, Bekr kabilesine mensup muhtelif batınlar ve bilhassa bunlardan Şeybanlar, fethedilen kasaba ve şehirlere yerleşmeye başladılar.⁷ Bu sebepten dolayı Arap edebiyatı erken dönemlerden itibaren bu bölgede oluşmaya başlamıştı. Cahiliyye Dönemi'nin Muallaka şairlerinden Amr b. Kulsum el-Cezira bölgesinde yaşamış Tağlip kabilesine mensup bir şairdir. Abdu'l-Mesih b. Asele eş-Şeybani ve Cabir b. Hanne et-Tağlibi, Cahiliyye Dönemi'nin el-Cezira bölgesinde yaşayan Arap şairleridir.⁸

İslamiyet ortaya çıktığı sıralarda Mardin ve çevresi önce Sasaniler'in sonra Bizanslılar'ın eline geçmişti. Bizanslılar, Rasu'l-Ayn'dan Tur Abdin'e kadarki bölgeyi, Sasaniler ise Nusaybin ile Tur Abdin'in güneyindeki bölgeye hakimlerdi.⁹

İslam kaynaklarında el-Cezira'nın fethi ile ilgili çeşitli rivayetler bulunmaktadır. Kaynaklardaki bütün rivayetler, bölgenin fatihi olarak İyaz b. Ğanem konusunda müttefiktirler. Buna karşın bölgenin fetih tarihi ve fetheden ordugah konusunda çelişkili haberler vermektedirler. Biz rivayetleri iyice tetkik edip karşılaştırdıktan sonra

⁵ Fazıl, Halil İbrahim, **Halid b. Yezid**, 32, Bağdat 1984

⁶ Segal, 41-56; Işılta, 14-21.

⁷ Yakut, **Mu'cemu'l-Buldan**, II, 134-136 Beyrut; Wlhausen, **İslamın En Eski Tarihine Giriş**, 75,

İstanbul 1960; Key Lastrich, **Buldanu'l-Hilafeti's-Şarkıyye**, 144, Beyrut 1985; Işılta, 29-31.

⁸ Ahmed Hasan ez-Zayyat, **Tarihu'l-Edebi'l-Arabi**, 64-65, Kahire 1988.

⁹ Işılta, 22-26; Ramazan, Şeşen **Harran Tarihi**, 10, Ankara 1993.

Önemli Simalar

bölgenin fethini şu şekilde özetleyebiliriz: Müslüman orduların ilk akınları bölgenin güney kesimlerine H.17 yılında Irak Cephesi'nden başlamış¹⁰ ancak asıl fetih H.18 yılında İyaz b. Ğanem komutasındaki Şam Ordugah'ı tarafından gerçekleşmiştir. H.20 yılına kadar bölgenin tümü Müslüman Devleti'nin idaresine girmiştir.¹¹

Dört Halife döneminde el-Cezira bölgesi Şam genel valisi Hz. Muaviye'nin emrine verildi. Hz. Osman, Şam valisi Muaviye'ye bir talimat göndererek güçlü Arap kabilelerini Bizans hududuna yerleştirmesini istedi.¹² Bu emir üzerine Hz. Muaviye, Temim Kabilesini Diyar-ı Rabia'ya, Kays ve Esed kabilelerini de bölgenin çeşitli yerlerine yerleştirmiştir. Daha sonraki yıllarda Hilal ve Süleym gibi aşiretler bu bölgeye geldi. İslami fetihle beraber Arap kabilelerin bölgeye göçü daha da artmış ve Diyar-ı Bekr bölgesine kadar çıkmıştır.¹³ Bu sebepten dolayı Müslüman coğrafyacılar, el-Cezira bölgesini, bölgeye yerleşen Arap kabilelerine nispetle üç kısma ayırmışlardır. Bunlar Diyar-ı Mudar, Diyar-ı Bekr ve Diyar-ı Rabia idi. Diyar-ı Rabia, doğudan Dicle nehri batıdan Habur çayının çevrelediği Tel Fafan'dan Tigris'e kadar uzanan bölgeyi kapsardı. Merkez bazen Musul bazen de Nusaybin olmak üzere Dara, Sincar, Cezitu İbnu Ömer(Cizre), Kafartusa ve Mardin şehirlerini kapsıyordu.¹⁴

Hz. Ali ile Hz. Muaviye arasındaki mücadele esnasında el-Cezira bölgesinin Diyar-ı Rabia kısmı, Hz. Ali'nin tayin ettiği el-Aştar'ın yönetiminde idi.¹⁵

Emeviler döneminde el-Cezira bölgesi Bizans ve Kafkasya bölgelerine karşı gaza yapacak orduların garnizon merkezi oldu.¹⁶ Emeviler döneminde bölgenin Diyar-ı Bekr ve Diyar-ı Rabia kısımları

¹⁰ et-Taberi, **Tarihu't-Taberi**, IV, 56, Beyrut 1982; Welhausen, 76; Işiltan, 60-63.

¹¹ et-Taberi, IV, 56; Welhausen, 78; Işiltan, 68-69.

¹² el-Belazuri, **Futuhu'l-Buldan**, 64, Çev: Mustafa Fayda, Ankara 1987; Welhausen, 75; Işiltan, 31.

¹³ Mahmud el-Alusi, **Buluĝu'l-Ereb**, I, 218-222, Beyrut; Welhausen 75; Işiltan, 32.

¹⁴ Yakut, II, 134-136; Lastrinch Key, 144.

¹⁵ Dinaveri, el-**Ahbari't-Tival**, 154, Kahire 1960.

¹⁶ Işiltan, 105; Şeşen, 10.

Şari Haricilerin faaliyetlerine sahne oldu.¹⁷ Emevi Halifesi el-Valid, H.90/M.709 yılında kardeşi Mesleme b. Abdülmelik'i bölgeye emir tayin edince, Mesleme el-Cezira Eyaleti'nin merkezini Kınnesrin'den Harran'a taşıdı.¹⁸ Harran'da doğup büyüyen son Emevi halifesi Mervan b. Muhammed, halifeligi Kaysilerin desteğiyle aldıktan sonra Harran'ı kendisine başkent yaparak devletin merkezini bu bölgeye taşımıştır.¹⁹

el-Cezira bölgesi Emeviler döneminde ilmi ve edebi faaliyetler açısından da büyük bir canlılık yaşadı. Emevi halifesi Ömer b. Abdülaziz, İskenderiye'deki okulun hayatta kalan son hocalarını Antakya ve Harran'a nakledince Harran'da eski Yunan felsefesi tedris edilmeye başlandı. Burada yetişen Sabii ve Süryani alimler eski Yunan felsefesini hem Müslümanlara öğrettiler hem de bu ilimlerle ilgili eserleri Arapçaya tercüme ettiler.²⁰

Abbasi İmparatorluğu'nun ilk dönemlerinde el-Cezira bölgesi, Abbasilere muhalif Emevi taraftarı Kaysi Araplarının isyanlarına sahne oldu. Bu ayaklanmaların liderliğini İshak b. Muslim el-Ukayli ve Nasr b. Şebes yapmıştı.²¹ Bölgenin Diyar-ı Rabia kısmında ise Beni Rabia kabilesi lideri Bureyke, Harici isyanlarını devam ettirdi. Mardin şehri Bureyke'nin merkez üssüydü.²²

Hicri Üçüncü asırdan itibaren Abbasi İmparatorluğu zayıflama dönemine girmişti. Bilhassa merkezden uzak olan bölgelerde nüfuzunu güçlendiren mahalli emirler, Bağdat'taki halifenin üst egemenliğini kabul etmekle beraber bağımsız bir devlet gibi hareket etmeye başladılar. Aynı durum el-Cezira bölgesinde de meydana geldi.

Abbasilerin el-Cezira bölgesindeki otoritesinin bozulmasını fırsat bilen Tağlip kabilesine mensup Hamdan b. Hamdun bölgedeki

¹⁷ et-Taberi, VI,92; Dinaveri, 293.

¹⁸ Abu'l-Farac, **Abu'l-Farac Tarihi**,I,190, Ankara 1987; Işıltan,107; Şeşen,10.

¹⁹ İbnu'l-Esir, **el-Kamil**,V, 324;Işıltan , 110-111; Yusuf el-İş, **ed-Davlatu'l-Emeviyye** , 309.

²⁰ Fazıl,İbrahim, **Halid b. Yezid**, 34, Bağdat 1984; Şeşen, 10.

²¹ İbnu'l-Esir, V, 268; Işıltan,114-141.

²² et-Taberi, VII, 443-444; Nejat, Göyünç, **XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı**, 7, Ankara 1991.

Önemli Simalar

Haricilerle ittifak kurarak H.272/M.885 yılında Mardin kalesini ele geçirdi. Daha sonraki yıllarda onun halefleri el-Cezira bölgesinin bütün kısımlarına hakim olabildiler.²³ Tarihte Hamdaniler adıyla bilinen bu devlet, Seyfu'd-Davla Ali ile zirve noktasına ulaştı. Abbasi İmparatorluğu içindeki bölgesel parçalanmalar devresinde Hamdaniler devleti, Arap nüfusunun mümessili konumundaydı.

Hicri Dördüncü yüzyılda Arap edebiyatı en parlak devrini el-Cezira bölgesinde yaşadı. Seyfu'd-Davle el-Hamdani, sarayında alim, edip ve şairleri toplayarak bölgede ilim ve edebiyatın gelişmesini teşvik etti. Mısır'daki fatimi ve Endülüs'teki Emevi devletini bir kenara bırakacak olursak bu Yüzyılda Arap unsurunu temsil eden Hamdaniler Devleti tamamıyla bir bedevi Arap karakteri taşıyordu. Dolayısıyla bu dönemde Arap edebiyatı ve şiiri en çok bu bölgede canlılığını koruyabildi.²⁴

Hicri Dördüncü Yüzyılın ortalarında el-Cezira bölgesine Kuşeyr, Ukayl, Kilab ve Numeyr gibi bedevi kabileler göç etmeye başladı. Bu göçebe kabileler, Hamdani Devleti'nin zayıflamasından sonra mahalli emirlikler kurmaya başladılar. Böylece Musul'da Ukayliler,Urfa ve Harran çevresinde Numeyriler Diyar-ı Bekr bölgesinde Mervaniler devleti kuruldu. Bu dönemlerde Mardin Mervaniler ve Ukayliler arasında el değişti. Müslüm b. Kureyş el-Ukayli Selçuklulara karşı direnen Arapların liderliğini yapmıştı.²⁵

Selçuklular, devlet olarak el-Cezira ve Kuzey Suriye'yi almadan önce Türkmen aşiretleri önceleri bağımsız bir halde daha sonra Selçuklu Devleti'nin direktifleri doğrultusunda H.433/M.1042 yılından itibaren bu bölgelere akınlar etmeye başladılar. ²⁶Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey, H.447/M.1055 yılında Abbasi halifesinin çağrısı üzerine Bağdat'a gelince el-Cezira bölgesinin mahalli emirleri

²³ M. Sobernheim, "Hamdaniler" İ.A. ,V,179; Ali el-Ğamidi, **Biladü's-Şam Kubeyli'l-Ğazvi's-Salibi**,209, Riyad 1984.

²⁴ Şavki Dayf, **Tarihu'l-Edebi'l-Arabi**, VI, 507, Kahire 1984.

²⁵ İbnu'l-Esir, IX, 640-645; el-Ğamidi, 94-106.

²⁶ İbnu'l-Esir, IX,640-645; Ali,Sevin, **Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi**, 47-48.

Selçuklu devletinin üst hakimiyetini kabul edeceklerini bildirdiler.²⁷ Bu olaydan sonra gerek Türkmen aşiretlerinin gerekse Selçuklu devlet komutanlarının bölgede faaliyetleri arttı. Nihayetinde Selçuklu Sultanı Melikşah zamanında İbn Cüheyr komutasındaki Selçuklu orduları, H.498/1104 yılında el-Cezira bölgesinin büyük kısmını alarak bölgedeki yerel emirliklere son verdiler. İbn Cüheyr komutasındaki Selçuklu ordusunun komutanlarından birisi de Artukluların cediti Artuk Bey'di.²⁸

Mardin ve çevresi H.496/M.1103 tarihinden itibaren bölgedeki Türkmen ailelerinin en büyüklerinden biri olan Artukluların eline geçti. Hısınkeyfa hakimi Sökmen b. Artuk'un H.498/M.1104 yılında ölmesi üzerine oğlu İbrahim Mardin'e, kardeşi İlgazi Hısınkeyfa'ya hakim oldu. İlgazi daha sonra yeğeni İbrahim'in elinde bulunan Mardin'i de alarak Mardin Artuklu Devleti'ni kurdu.²⁹ Böylece Mardin ve çevresinde yaklaşık üç asır devam edecek Artuklular dönemi başlamış oldu. Mardin bu dönemde kale dışına taşan mahalleleri sarayları medreseleri ve çarşılarıyla şehir hüviyeti kazandı ve tarihinin en parlak dönemini yaşadı. Artuklu hükümdarlar çevredeki yöneticilere nazaran vergileri düşük tuttu. Böylece şehir zenginleşti ve bir ticaret merkezi haline geldi. Bu durum Diyar-ı Rabia bölgesindeki insanların Mardin ve çevresine göç etmesini doğurdu.³⁰

Mardin Artuklu hükümdarları ticari hayata önem vermekle yetinmediler, sanat ve edebiyatın gelişmesini de desteklediler. Bunun neticesinde Mardin, Nusaybin ve diğer önemli şehir Düneysir, şair ve edebiyatçıların merkezleri haline gelmişlerdi. Artuklu idaresindeki Mardin, Nusaybin ve Düneysir'de bir çok şair ve edebiyatçı yetişti. Bunlar arasında Abdurrahman b.Salih et-tağlibi ed-Duneysiri, Ahmed b.cafer ed-Duneysiri, Süleyman b. Hasan en-Nasibi, İbn Şebib en-Nasibi , el-Hasan b. Ali en-Nasibi, Papaz Yakup el-Mardini ve İbn Said en-Nasrani el-Mardini'yi sayabiliriz.

²⁷ İbnu'l-Esir,X, 609; el-Ğamidi,119; Ali, Sevim, **Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi** ,58,

Ankara 1993.

²⁸ İbnu'l-Esir, X, 134-135; el-Ğamidi,233-261.

²⁹ Göyünç, 8; Mehmet Taşdemir, "Mardin" **D.İ.A.**, XXVIII, 43-48, Ankara 203.

³⁰ Göyünç, 8.

Önemli Simalar

A. İbn es-Saffar el-Mardini

1.Hayati:

İbn es-Saffar el-Mardini adıyla bilinen Ali b. Yusuf b. Şeyban H.575/M.1182 yılında Mardin'de doğdu. Ali b. Yusuf'un künyesi Celalu'd-Din'dir. Küçük yaştan itibaren Mardin'deki medreselere devam ederek dini ilimler eğitimi gördü. Genç yaştan itibaren şiir ve edebiyata ilgi duymaya başladı. Mardin'deki edebiyat hocalarının meclislerine devam ederek kendini yetiştirdi.³¹

İbn es-Saffar, siyasi hayatına Mardin Meliki Mansur Nasıru'd-Din'd-Din b. Artuk'un hizmetine girerek başladı. İbn es-Saffar, Artuklular nezdindeki memuriyet görevine Melik Mansur'un İnşa katipliğini yapmakla başladı. Daha sonraki yıllarda Artukluların önemli şehri olan Düneysir Eşraf Divanı katipliğine atandı. İbn es-saffar bu görevini onsekiz yıl boyunca devam ettirdi. Ancak H.658/M1275 yılında Mardin'i işgal eden Tatarlar tarafından katledildi.³²

2.Edebi Şahsiyeti:

Artuklu Dönemi'nin en önemli şair ve edebiyatçıları arasında olan İbn es-saffar, küçük yaştan itibaren çevresindeki medreselerde eğitim görmüş yine bölgedeki ilim ve edebiyat meclislerine devam ederek geniş ve derin bir edebi ve kültürel birikime sahip olabilmıştır. Artuklu saraylarında çalışmakla bu çevredeki ayan kişilerle sohbet imkanını kullanarak kültürel ve edebi düzeyini daha da arttırmıştır. Şiirleriyle Artuklu idarecilerini medhederek saray çevresine girmeyi başarmıştır.

İbn es-Saffar hakkında bilgi veren Arap Edebiyatı kaynakları onun iyi bir şair olduğunu şiirleriyle istidlal yapılabileceğine işaret

³¹ İbn Şakir el-Kutbi, **Fevatu'l-Vefayat**, III, 119, Beyrut 1973; ez-Zerkeşi Muhammed,

Ukudu'l-Cuman Ala Vefayati'l-Ayan, 235, Yazma, Süleymaniye Kayıt:4434.

³² el-Kutbi, III, 119; İbn Tağriberdi, **en-Nucumu'z-Zahira**, VII, 252, Kahire 1963.

etmektedirler.³³ İbn es-Saffar'ın şiirleri genelde mukattalar şeklindedir. Şiirlerinde sade ve anlaşılır bir dil kullanmıştır. Şiirlerinde hayal gücü ve tasvir yeteneğini başarılı bir şekilde kullanmıştır. Zamanın en popüler sanatı olan cinası kullanmada aşırıya gitmemiştir. Lafız sanatından çok anlam sanatına ehemmiyet vermiştir. Siirlerinde gazel, medih, tabiat tasviri ve Hamriyyat (Şaraba dair) konularını işlemiştir. Şairliğinin yanında iyi bir edebiyatçı da olan İbn es-saffar'ın Unsu'l-Muluk (Sultanlarla Sohbet Adabı) isimli bir edebi kitabı da vardır. İbn es-Saffar, Türkleri medheden aşağıdaki mukattasıyla iyi bir şair olduğunu tasvir sanatını çok iyi bir şekilde kullandığını göstermiştir.

تبدت لنا عند الصباح طليعة

من الترك مرد فوق جرد سلاهـب □

Sabahleyin karşımıza bir Türk Öncü Birliği çıkmıştı

Gösterişli atlarına binmiş tüyü bitmemiş delikanlı gençlerdi.

بأيديهم سمر طوال كأنما □

أسنتها تبغى إلتقاط الكواكب

Ellerindeki uzun siyah mızraklarının uçları

Yıldızları aşağıya indirmek istiyor gibiydi.

تثنوا غصونا في السروج و أطلقوا

سهام لحاظ من قسي الحواجب □

Okları heybelerinde dururken

Kaş yaylarından bakış okları fırlatıyorlardı.

والقوا القنا المران عنهم و قوموا

قدودا و أعدوها لقرع الكتائب

Üzerlerindeki kalkanları bir kenara bırakıp

Cepheyi yarmak için mızraklarını ileriye doğru tuttular.

³³ el-Kutbi, III. 119; ez-Zerkeşi, 235.

Önemli Simalar

ولو كشفوا بيض العوارض في الوغى

□ لأغنتهم عن سل بيض القواضب

Savaş meydanı nidalarında dış gösterdiklerinde

Kılıçlarını çekmeye ihtiyaçları kalmıyordu.

تري كل عين منهم عين فتنة

□ تناد أسود الحرب هل من محارب

Onların gözlerinde “Harp meydanında bizimle

Savaşacak er kişi var mı?” diyen savaş çağrısını görürsün.

فظلت موالينا أسارى محاسن

من القوم صرعى لا أسارى المضارب

فما ملك الا أسير لمالك

و لا حاجب الا أسير لحاجب

Her kralın üstünde bir malik vardır

Her Mabeyncinin önünde bir engeli vardır.

B.İmadu'd-Din ed-Düneysiri

1.Hayatı:

İmadu'd-Din ed-Düneysiri adıyla bilinen Muhammed b. Abbas b. Ahmed b. Salih H.605/M.1222 yılında Duneysir'de doğdu. İmadu'd-Din ilk eğitimini Duneysir şehrinin imamı ve hatibi olan babasından aldı. Genç yaşta Mısır'a giderek Ali b. Muhtar el-Amiri, Abdülaziz b. Baka b. Dinar ve İbnu'l-Mukayyir'den hadis dersleri aldı. Daha sonra ünlü şair ve edebiyatçı el-Baha Züheyr'in sohbetlerine katılarak edebiyat ve şiir alanında kendini yetiştirdi. Bunun yanında Şafii fikhini okudu ve bu alanda uzman oldu. İmadu'd-Din dini ve edebi ilimler yanında tıp ilimlerini de okudu. Tıp alanında o kadar uzmanlaştı ki çevresinde bu alanın otoritesi haline

gelmişti.³⁴

İmadu'd-Din Mısır'daki uzun bir eğitim sürecinden sonra memleketi Duneysir'e döndü ve hekimlik yapmaya başladı. İmadu'd-Din'in hekimlik şöhretini duyan Eyyubi Sultanı Nasıru'd-Din onu Şam'a çağırdı. İlk önce Şam şehrinin kalesinde tabiplik yaptıktan sonra Şam şehrinin Büyük Bimaristanı'nın baştabibi oldu. İmadu'd-Din H.686/M.1303 yılında Şam'da vefat etti.³⁵

2.Edebi ve İlmi Şahsiyeti

Döneminin en meşhur tabiplerinden biri olan İmadu'd-Din'in tıp alanında el-Makaletu'l-Murşide Fi Derci'l-Edviyeti'l-Mufrede, Ercuzetun Fi'd-Diryaki'l-Faruk ve Mukaddimetu'l-Ma'rife Li Hipokrat isimli üç önemli eseri vardır.³⁶ Hekimliğinin ve din alimliğinin yanında iyi bir şair olan İmadu'd-Din'nin, hacimli bir şiir külliyyatı da vardır. Şair İmadu'd-Din zamanın modasına uyarak şiirlerini mukattaalar şeklinde nazmetmiştir. Gazel türü şiirlerinde hayal gücünü başarılı bir şekilde kullanmıştır. Aşk şiirlerinde dini terminolojiyi kullanmaktan çekinmemiştir. Şiirlerinde kullandığı dil sade ve akıcıdır. Gazel ve hamriyyat(şaraba dair) konularını çokça işlemiştir. Aşağıdaki mukattaları onun iyi bir gazel şairi olduğunu göstermektedir.

عشقت بدرا مليحا

عليه في الحسن هاله □

Tatlı güzelliğin tacıyla taçlanmış

Ay yüzlü bir güzeli sevdim.

مثل الغزال ولكن

³⁴ es-Safedi, **el-Vafi Bi'l-Vafeyat**, III,200; İbn Ebi Usaybia, **Uyunu'l-Enba**, II, 276, Beyrut 1965;

İbn İmad el-Hanbeli, **Şezaratu'z-Zehab**, V, 397, Beyrut; es-Saalibi, Abu Mansur,

Yetimetu'd-Dahr, I, 253, Kahire 1366.

³⁵ es-Safedi,III, 200; İbn İmad,el-Hanbeli,II, 276.

³⁶ İbn Ebi Usaybia, II, 276

Önemli Simalar

تغار منه الغزاله

Sevgilim bir ceylan gibidir
Ancak ceylanlar bile onu kıskanır.

فقلت أنت حبيب

و مالكي لا محاله

Ona dedim ki sevgilim de sensin sultanım da sensin
Bu konuda hiç bir şüphen olmasın.

جسمي يذوب □

و جفني دموعه هطاله

Senin aşkımdan erimekteyim
Gözlerimden akan yaşlar yağmur gibidir.

بعثت من نار وجدي

مني إليه رساله

İçimde yanan aşk ateşinden
ona bir mektup gönderdim

و لي عليك شهود

معروفة بالعداله

Sana olan aşkımdın samimiyetini
Gösteren delillerim de vardır.

□

ناظر فاتر و طرف كحيل

و جبين هاد و دمع أساله

Çarpıcı bakışlı Sürmeli gözlü
Sakin alınlı ve akan gözyaşları

قد تذلت إذ تدلل حتى

Makalelerle Mardin

صرت أهوى تذلي و دلالة

O nazlanırken ben onun karşısında ezik durmaktayın
Ben ezilirken onun nazlarından hoşlanır oldum.

و طلبت الوصال منه فنادی

مت بداء الهوى على كل حاله

Ondan her vuslatı talep ettiğimde
Aşkın devasıyla öl diyordu.

قمر تخجل البدر لديه

وغزال تغار منه الغزاله

O, karşısında dolunayların bile ezildiği bir aydır
O, ceylanların bile kıskandığı bir ceylandır.

رشأ بالجمال نبئ فينا

ثم أوحى إلى القلوب رساله

Ceylan yavrusu, güzelliğın resulü olarak bize gönderilmiş,
Güzelliğının mesajını kalplere ilettili.

أهيف بالجفون أسهر جفني

كيف صبري و قد رأيت جماله □

İnce belli, gözlerinin güzelliğı beni uykusuz bıraktı

Onun güzelliğini gördükten sonra onun ayrılığına nasıl
sabredebilirim.

□

أما الحديث فعنهم ما أجمله □

و الموت من جور الهوى ما أعدله

Onlardan bahsetmek ne güzel şeydir

Aşkın acısından ölmek çok doğru bir şeydir.

قل للعذول أطلت لست بسامع

Önemli Simalar

بين السلو و بين قلبي مرحله

Beni kınayana, sus seni dinleyecek değilim dedim

Onu unutmakla kalbim arasında uzun mesafe vardır.

لا أنتهي عن حب من أحببته

ما دام قلبي و الهوى في منزله

Kalbim ile aşk aynı menzilde iken

Sevgilimi sevmekten vazgeçemem.

ظبي تنبأ بالجمال علي الورى □

يا ليت شعري صدغه من أرسله

Ceylan kuzusu, güzelliği ile bütün insanların peygamberi oldu

Saç lülelerini bu kadar güzel yapanı bir bilebilsem

قد حل في قلبي و كل جوانحي

فدمي له في حبه من حله

Onun aşkı kalbime ve bütün vücuduma sindi

Benim kanımı ona feda edeni bir bilebilsem.

و حياة ناظره و عامل قده □

روحي بعارض خده متململه

Gözlerini ve onun endamını yaratana yemin olsun

Onun yüz çevirmesi benim ruhuma azap veriyor.

هب أنني متجنن في حبه

فعداره في خده من سلسله

Onun aşkından Mecnuna döndüğümü farzet

Peki yanaklarına inmiş saç lülelerinin güzelliğine ne dersin.

Sonuç

Mardin, Fırat ile Dicle nehirleri arasında yer alan ve Batı literatüründe Mezopotamya, İslam literatüründe ise el-Cezira adıyla bilinen bölgenin Diyar-ı Rabia kısmında bulunan tarihi bir şehirdir. M.Ö. II. Binin sonlarından itibaren bu bölgeye Arap yarımadası kökenli Aramiler göç etmişler ve bölgede Sami-Arami kültürünü hakim hale getirmişlerdir. M. Ö. XI. Asırda bölgede kurulan Arami devletçikleri İslam öncesi Mardin ve çevresinin kültürel temelini oluşturmuştur. Büyük İskender'in bölgeyi fethetmesi ile başlayan Selekoslar, Roma ve Bizans dönemlerinde Helenizm kültürü yaygınlaşmış olmasına rağmen bölge Sami karakterini muhafaza edebilmiştir. Ancak bu dönemlerde Helenizm kültürü etkisinde kalan bölgenin Sami halkları eski Grek ilim ve medeniyetini Müslüman Araplara taşımakla dünya medeniyetine büyük katkılar yapmışlardır. Bu bölge Arami, Süryani, Keldani, Sabii ve gibi Sami edebiyatlarının doğduğu ve geliştiği önemli sahalardan biridir. Miladi I. Yüzyıldan itibaren Hıristiyanlığın bu bölgede yayılmasıyla beraber Doğu Hıristiyan edebiyatının ilk numuneleri de burada oluşmuştur.

İslami fetihten önce başlayan ve İslami fetihten sonra yoğunlaşan Arap kabilelerin bu bölgeye göç etmesiyle Müslüman Arap kültürü muhiti oluşmaya başlamış Arapça yazı ve edebiyat dili olarak kullanılır olmuştur. Emeviler ve Abbasiler dönemlerinde daha da gelişen Arap kültür ve edebiyat çevresi, Hicri IV. Yüzyılda bölgede kurulan Hamdaniler devleti döneminde zirve noktasına ulaşmıştır. Bu yüzyılda Doğu İslam dünyasında Arap nüfusunun mümessili olan Hamdaniler, saraylarına şair ve edipleri toplayarak edebiyatın gelişmesini desteklemişlerdir.

Selçuklularla başlayan ve Artuklular döneminde devam eden Türk hakimiyeti döneminde Mardin ve çevresinde bir çok Türkmen aşiretinin yerleşmesiyle Türk kültürü bölgede daha etkin hale gelmeye başladı ancak gerek Selçuklular döneminde olsun gerekse Artuklular döneminde olsun Arapça edebiyat ve yazı dili olmaya devam etti. Artuklular Devleti döneminde Mardin ve çevresinde zengin bir ilmi, edebi ve sanat çevresi olmuştur. Mardin, Düneysir ve Nusaybin şehirleri şair ve edebiyatçıların karargahı haline gelmişti. İşte böyle bir çevrede yetişen İbn es-Saffar el-Mardini ve İmadu'd-Din ed-Duneyisiri

Önemli Simalar

Artuklular döneminin edebiyat ve şiir hayatını yansıtan Mardinli iki önemli şairdir.

Bibliyografya

Albayrak, Kadir, Keldaniler ve Nasturiler, Ankara, 1997.

Ali Muhammed Codeh el-Ğamidi, Biladu'Ş-şam Kubeyli'l-Ğazvi's-Salibi ,

Mekke 982.

Barhabreuse, Abu'l-Farac, Abu'l-Farac Tarihi, Çev: Ömer Rıza Doğrul,

Ankara 1987-I-II.

el-Belazuri, Futuhu'l-Buldan , Çev: Mustafa Fayda, Ankara 1987.

Beysanoğlu, Şevket, Bütün Yöleriyle Diyarbakır, İstanbul 1963.

Çelik, Mehmet, Süryani Kilisesi Tarihi, İstanbul 1987.

Dinaveri, Ahmed b. Davud, el-Ahbaru't-Tıval , Kahire 1960.

Faruk İsmail, el-Luğatu'l-Aramiyye el-Kadime, Halep 2001.

Farruh, Ömer, Tarihu'l-Fikri'l-Arabi, Beyrut 1983.

Fazıl, İbrahim, Halid b.Yezid, Bağdat 1984.

Göyünç Nejat, XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı , Ankara 1991.

Günaltay, Şemsettin, Yakın Şark Elam ve Mezopotamya, Ankara 1987.

Hayes, E.,R., Urfa Akademisi, Çev: Yaşar Günenç, İstanbul 2002.

Işıltan, Fikret, Urfa Bölgesi Tarihi (Başlangıçtan h.210 = m.825 e kadar) ,

İstanbul 1960.

İbn Ebi Usaybia, Uyunu'l-Enba , Tah: Nezzar Rıza, Beyrut, I-II.

İbnu'l-Esir, el-Kamil Fi't-Tarih, Beyrut 1982, I-XII.

İbnu'l-İmad, el-Hanbeli, Şezaratu'z-Zeheb, Mısır 1979, I-VIII.

İbn Şakir el-Kutbi, Fevatu'l-Vefayat, Tah: İhsan Abbas, Beyrut 1974, I-IV.

Önemli Simalar

- İbn Tağriberdi, en-Nucumu'z-Zahira, Mısır 1956, I-XVI.
- Keklik, Nihat, İslam Mantık Tarihi ve Farabi Mantığı, İstanbul 1969, I-II.
- Lastrinch, Keey, Buldanu'l-Hilefeti'ş-Şarkiyeye, Arapçaya Ter: Beşir Fransis-
Corcis Avvad, Beyrut 11985.
- Mahmud Yeşkuri el-Alusi, Buluğu'l-Ereb fi Ma'rifeti Ahvali'l-Arab,
Tashih: Muhammed Behcet el-Eseri, Beyrut. I-III.
- Mari b.Süleyman, Ahbaru Batariketi'l-Kursi'l-Meşrik Min
Kitebi'l-Müceddel , Roma 1899.
- M. Sobernheim, "Hamdaniler", İ.A.,V., 179, İstanbul 1993.
- es-Saalibi Abu Mansur, Yetimetu'd-Dahr, Tah: Muhammed Muhyiddin,
Kahire 1965, I-IV.
- es-Safedi,b. Aybek, el-Vafi Bi'l-Vefayet ,Tah: Şükrü Faysal, Beyrut 1992,I-XX.
- Segal, Judah, Edessa(Urfa) Kutsal Şehir, Ter: Ahmet Arslan, İstanbul 2002.
- Sever, Erol, Asur Tarihi , İstanbul 1996.
- Sevim Ali, Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi, Ankara 1993.
- Şeşen, Ramazan, Harran Tarihi, Ankara 1993.
- Şavki Dayf, Tarihu'l-Edebi'l-Arabi VI, Kahire 1984.
- Ülken, Hilmi Ziya, Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü , İstanbul 1935.
- et-Taberi, Tarihu't-Taberi, Tah: Muhammed Abu'l-Fida,
Beyrut 1982, I-XII.
- Taşdemir, Mehmet, D.İ.A., "Mardin", XXVIII, Ankara 2003.

Makalelerle Mardin

Welhausen, Julius, İslamın En Eski Tarihine Giriş , Çev: Fikret Işıltan, İstanbul 1960.

Yakut, Mu'cemu'l-Buldan, Beyrut I-V.

Yusuf el-İş, ed-Davlatu'l-Emeviyye ve'l-Ahdasu'l-Lati Sabakathe İbtiden

Min Fitneti osman , Dimaşk 1988.